

LÚBOSTNÁ MÁGIA – MAGICKÉ PREDMETY A MÁGIA SLOVA V ARCHÍVNYCH MATERIÁLOCH Z BOŠÁCKEJ DOLINY Z DRUHEJ POLOVICE 19. STOROČIA

Martina Bocánová, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Lúbostná mágia zohrávala významnú úlohu v živote jednotlivca v kontexte fungovania spoločnosti na Bošáci v 19. storočí. Patriarchálna spoločnosť vymedzovala nezanedbateľným spôsobom možnosti seberealizácie mladých ľudí, predovšetkým žien. Ich postavenie, vnímanie ostatnými a vnímanie vlastnej hodnoty vo veľkej miere záviselo od ich vzťahu k mužom. Dobrý vydaj, tým aj spoločenskú prestíž a materiálne zabezpečenie sa snažili dievčatá ovplyvniť aj magickým zposobom. Muži využívali praktiky lúbostnej mágie v oveľa menšej miere, predovšetkým pri snahe zabezpečiť si autoritu a rešpekt budúcej manželky. V príspevku približujeme praktiky, ktoré boli zapísané v 19. storočí a neboli nikdy publikované.

Lúbostná mágia tvorila v minulosti dôležitú súčasť života ľudí. Hoci častokrát boli manželské zväzky dohodnuté rodičmi, prípadne bolo nevyhnutné rešpektovať zaužívané stereotypy o vhodnosti a adekvátnosti výberu partnera na celý život, ľudia si uvedomovali závažnosť takéhoto rozhodnutia. Z tohto dôvodu sa usilovali o to, aby v manželstve bola láska, i keď pričarovaná. Mladé ženy, ktorých rozhodovacie právomoci v patriarchálnej spoločnosti boli oklieštené a ich životná perspektíva vo veľkej miere závisela od manželského partnera, sa snažili dozvedieť, kto bude ich partner a či sa vôbec vydajú, či budú schopné porodiť zdravé potomstvo. To všetko boli dôležité prvky, ktoré určovali postavenie ženy v tradičnej patriarchálnej spoločnosti v minulosti.

Lúbostná mágia bola v minulosti veľmi živá a záujem o ňu, ako vieme z terénnych výskumov, neúficha ani dnes. V minulosti však nebola v centre záujmu bádateľov a pokiaľ áno, neboli jej venované súborné diela, ktoré by vyšli tlačou.¹ Predpokladáme, že hlavne preto, že táto časť ľudovej kultúry bola považovaná za nízku a nedôstojnú, hlavne pre intelektuálnu elitu a kňazov v 19. storočí, ktorí sa v tomto období venovali zberateľskej činnosti. Takéto záznamy zapisovali skôr ako kuriózne ukazovatele poverčivosti ľudí, zaznamenávané skôr sporadicky ako systematicky.² Nasledujúce poznámky k oblasti lúbostnej mágie čerpajú z archívnych záznamov, z rukopisného zošitka Ľudovíta Riznera, ktorý v druhej polovici 19. storočia žil a pôsobil na Bošáci, kde robil dialektologický, topografický a národopisný výskum (1878–1890).³

Mágia

Ľudia v minulosti verili na účinky kontaktnej mágie aj mágie podobnosti. Na týchto princípoch bolo založené čarovanie a vôbec pôsobenie na ľudí, zvieratá a veci nadprirodzenou cestou.⁴ Na zlepšenie životných podmienok ľudia nielen aktívne konali, ale aj nosili pri sebe rôzne predmety či bylinky, ktoré im mali pomáhať v rôznych trápeniach. V oblasti lúbostnej mágie nachádzame uplatnené obidva princípy mágie – podobné vyvoláva podobné a predmety, ktoré boli vo vzájomnom kontakte, si udržiavajú súvis aj po tom, čo sú

oddelené. Na základe tohto presvedčenia sa predpokladalo, že pokiaľ pôsobíme na predmet, ktorý patrilo niekomu inému alebo s ním bol aspoň v kontakte, pôsobíme na samotnú osobu. Tiež veci, ktoré sa na seba podobajú, gestá, ktoré niečo napodobňujú, majú vplyv na tieto činnosti, osoby či veci, sú také isté. Pokiaľ sa využíva kontakt, hovoríme o kontaktnej mágii, ak podobnosť o mágii podobnosti, prípadne homeopatickej mágii.⁵

Lúbostná mágia je chápaná ako systém názorov, úkonov a prostriedkov, ktorých cieľom je vzbudiť záujem u osoby opačného pohlavia a zabezpečiť manželského partnera. Tou môže byť presne špecifikovaná osoba, alebo aj nie.⁶

Mágia slova

V ľudovom prostredí bola pevne zakorenená viera, že je možné pôsobiť na človeka na diaľku, na jeho správanie, konanie, zdravie, život, ale aj vôľu, rozhodovanie a životné preferencie rôznym spôsobom. Tieto zmeny mohli byť dosiahnuté pomocou špeciálnych giest, slov alebo zástupných predmetov. Verilo sa, že každého jednotlivca je možné ovplyvniť v každom okamihu jeho života, pokiaľ jeho protivník ovláda určité overené praktiky. Nie všetky mohol vykonávať sám, často potreboval skúseného človeka, ktorý bol vnímaný z tohto pohľadu v spoločenstve ako „profesionál“. Dôležitým prvkom v oblasti získavania a udržania lásky boli veštby, ktoré sa zameriavali na spoznanie, resp. odhalenie totožnosti budúceho partnera. Na Bošáci sa verilo, že každý človek má svojho osúdenca/osúdenicu, ktorý je Bohom určeným partnerom.⁷ Na vstúpenie do vzťahu s osúdencom využívali hlavne dievčatá magické praktiky, čarovanie.⁸ Na čarovanie sa využívali rôzne predmety, byliny, živly v kombinácii s gestami a slovami, ktoré mali priniesť želaný účinok. Reálny účinok a dopad sa pripisoval aj zariekaniam. Správne prednesené slová – v presnom poradí, určitým spôsobom – pošepky, nahlas, rytmicky mali pomôcť dosiahnuť želaný stav.⁹ Magické lúbostné praktiky obyčajne sprevádzali zaklínacie a zariekacie formuly, no jestvovali zaklínania a zariekania, pri ktorých sa nevykonávali nijaké úkony, len sa odriekala čarovná formula.¹⁰

Zariekania a zaklínania, ktoré sa používajú, patria k najstarším prejavom ústnej ľudovej slovesnosti. Ľudia verili v silu slova, čokoľvek, čo človek vyslovil, malo potenciál sa naplniť. Tak ako sa mohli vyplniť úprimné blahopriania šťastia a zdravia, tak sa mohli ovplyvniť aj prelínania, zariekania a zaklínania. Z tohto dôvodu boli ľudia opatrní v reči.

Pri zaklínaniach a zariekaniach nebol dôležitý len text, ktorý bolo potrebné odriekať s presnosťou, pokiaľ človek chcel, aby mali slová reálny dopad na toho, na koho boli zamerané, ale aj spôsob podania, rytmus a sprievodné úkony. Zariekania a zaklínania sa využívali na zvýšenie a zachovanie plodnosti, úrodnosti – poľnohospodárstvo a chov dobytká, liečenie a zažehňovanie chorôb, privolávanie osobného úspechu a šťastia, lásky a škodenie v tejto veci.¹¹ Vyžadovalo sa, aby sa texty menili „*pokiaľ možno čo najmenej, pretože od presného dodržiavania všetkých detailov čarovania, do toho rátajúc i presný prednes zariekacích a zaklínacích formúl, bol závislý predpokladaný želateľný účinok. Táto skutočnosť zapríčinila predovšetkým to, že zariekania a zaklínania uchovali v sebe mnoho archaických črt*“.¹²

Veštby, ktoré smerovali k odhaleniu možného sobáša, prípadne aj totožnosti budúceho ženicha, patrili k azda najrozšírenejším typom veštíeb, ktoré sa dotýkali života jednotlivca. Venovali sa im dievčatá a mladé ženy, pre ktoré bol dobrý vydaj zabezpečením sa na celý život.¹³ V praktickej oblasti sa snažili zaujať pracovitnosťou, dobrými mravmi, poslušnosťou, čo sa od budúcej nevesty očakávalo. V kompetencii rodičov zasa bolo pripraviť materiálne podmienky na to, aby bola nevesta žiadaná.

Prirodzene, že bohatá nevesta sa vydala ľahšie ako chudobná, na ktorú platili prísnejšie kritériá. Mladé ženy nenechávali nič na náhodu. Snažili sa o to, aby boli príťažlivé nielen svojou povahou, ale aj fyzicky. Okrem používania bylín, ktoré sa považovali za bežný prostriedok na odstraňovanie rôznych vád hlavne na pokožke a ktoré mali praktický účinok, používali na zvýraznenie svojej krásy aj magické prostriedky.¹⁴ Ľudovít Vladimír Rizner zaznamenáva, že na Bošáci dievčatá drhnú na Veľký piatok riad, aby bol úplne čistý. Potom sa aj oni budú mládencom tak páčiť ako ten riad.¹⁵ Na Veľkonočný pondelok chodia o polnoci na „šťastné vody“, ktorými umývajú pitvory a priedomie, aby ich šťastie neobchádzalo.¹⁶ Krásu si zabezpečovali aj tak, že sa umývali pod „belicou“ ovčím mliekom, aby boli pekné, biele.

Využívanie špeciálnych typov vôd – začítaných, mlynských, odvarov či výluhov patrilo k rozšírenej praxi pri praktickej starostlivosti o krásu, ale i tej, ktorej nechýbal magický rozmer.¹⁷ Ľudovít Holuby poznamenáva, že dievky „odvarkom zarečeného šimunka (*Lithospermum purpureocoeruleum*), turánka (*Erigeron acer*), tolíje [nemôžem sa dozvedieť, ktorú to rastlinu u nás pod tým menom rozumejú], strieborníčka alebo zlatníčka (*Potentilla anserina*) sa devy zmývajú — nepoviem ale, ako — aby boli voňavé“.¹⁸

L. Rizner je v tejto oblasti otvorenejší a hovorí o umývaní sa odvarom šimunka, „aby voňali a vzácne boli“.¹⁹ Pre krásu a príťažlivosť varili „*Erigeron acer*, turánek, šimúnek *Lithospermum purpureocaeruleum* a tolíju, strieborníček alebo zlatníček nátržník husí, *Potentilla anserina* a odvarom sa umývajú“.²⁰ Šťastie v láske si dievčatá magicky privolávali taktiež pomocou bylín. „...všetkým zelinám mať *Potentilla apaca*, lubeníček, [...] drevo, a ešte niečo pred východom slnka zbierajú spolu varia a odvarkom sa umývajú alebo celé kúpu, aby boli v láske šťastné“.²¹ Aby boli mládencom vzácne, nosili pod pravou nohou v čižme láskavec (*Arpenium trichomanes*), potom ho uvarili a umývali sa v ňom, aby boli vzácne pre tanečníkov.²²

J. L. Holuby pri písaní statí o vode a vosku v Bošáckej doline poznamenáva nasledovné: „*Krásu napomáhajúcich prostriedkov užívajú dievčatá a ženy všetkých národov sveta nepočtené množstvo, zvlášte ale tie, ktoré samy toho potrebu cítia, aby trošku snad chybnéj prírode umele pomáhaly. Není teda nič zvláštneho, že takých prostriedkov k nadobudnutiu lebo zvýšeniu krásy telesnej aj u nás hojná zásoba sa nachodí. Jeden z najpodivnejších je voda, v ktorej sa zelená žabka pred Jurom chytená [pred 24. aprílom] za deväť dní močila. Túto vodu v zapchaných džbánoch opatrujú, a kým trvá, každé ráno si ňou tváre myjú.*“²³

Na zvýraznenie krásy či privolanie zdaru, lásky, zvýšenie príťažlivosti sa nevyužívali len odvary a výluhy bylín, ale aj čarované vody. Ich použitie bolo podľa Riznerových záznamov na Bošáci v druhej polovici 19. storočia rozšírené. Voda sa využívala rôznym spôsobom – dievčatá sa v nej umývali, dávali ju vypíť svojmu náprotivku, zapravovali ju do jedla. L. Rizner zaznamenal niekoľko zariekaní vôd, ktoré súvisia s ľubostnou magiou. Vo všetkých rezonuje túžba, aby bolo dievča obľúbené a žiadané v širokom spektre mužov a aby sa tak dobre vydalo.

Beriem ťa vodička čistá,
od pána Ježiša Krista,
od Jordána miesta.
Beriem ťa vodička,
piatimi prstami
a šiestou dlaňou
aby išli všetci mládeni za mňou.
Kupci, vdovci,
remeselníci.

Tak mi pomáhaj, Boh otec, syn aj Duch svätý,
Svätá trojička.
Budeš ty mne rozdelnička.²⁴

Ďalej v záznamoch L. Riznera čítame: „*K ľúbezným čarom zhusta upotrebované vody berávajú z brodov cez polnoc, lebo aspoň ešte za tmy, hodne pred východom slnka; a aby zmývanie sa tými vodami tým istejší žiadúci účinok malo, zariekajú ich nasledovne.*“

Kaluža, kaluža,
daj muža!
Vyše mosta,
niže mosta,
aby nemal nikde miesta
len u nás!
Vyše lávky,
niže lávky,
aby nemal nikde stávky,
len u nás!
Neodlievam,
ale prilievam:
Mládencov, vdovcov,
kupcov, aj hudcov,
aj tých maličkých chlapcov
za sebou volám.
Za mým telom,
za mými šatami,
za mými patami,
za tým naším domom.
Ja to nehovorím ze svej moci.
lež to hovorím z Božskej moci,
od Pána Ježiša Krista do pol noci.
A k tomu mi dopomáhaj Bôh Otec, Bôh Syn, Bôh Duch svätý,
Svätá Trojica,
buď mi dobrá pomocnica,
k všetkému dobrému,
k stavu manželskému.²⁵

L. Rizner si poznamenáva, že toto zariekanie len málo dievčat a vydajuchtivých vdôv pozná, a ktorá ho upotrebuje, ozaj má „na spech“, aby toho muža si pričarovala, napriek tomu, že neraz počula, že „ženích čarovaný — chrbát maľovaný.“

Iné o mnoho známejšie zariekanie čarovnej vody sa robilo na Veľký piatok alebo z Veľkonočný pondelok po polnoci. Vtedy naberali vodu určenú na umývanie tela, ale aj na polievanie domov, dvorov a preddomia. Samozrejme, voda bola čarovaná slovami:

Vítaj!
Zavítaj,
má milá čistá

vodička bystrá!
Berem Ťa, vodička čistá,
od Pána Ježiša Krista,
od Jordána miesta.
Berem Ťa, vodička, piatimi prstami, šiestou dľaňou,
aby išli všetci mládenci za mnou:
Kupci, vdovci,
remeselníci.
Ja to nehovorím ze s vej moci atď. [jako vyše].
Tak mi pomáhaj atď. [jako vyše]
Svatá Trójička,
budeš ty mne rozdelníčka.²⁶

Zariekanie z Bošáce pozná a potvrdzuje aj J. E. Holuby, ktorý poznamenáva, že podobné uvěřnil L. Rizner v časopise Orol v roku 1874. Pre úplnosť dodávame ešte dve zariekania vôd, ktoré mali dopomôcť k tomu, aby dievča bolo žiadané a obľúbené medzi mláďencami.

Vítaj!
Zavítaj
má milá čistá
bystrá
vodenka čistá!
Jako tečeš,
jako ponáhlaš,
jako pospiechaš
aby tak z mnou ponáhlali
horní, dolní,
okolní, prespolní,
chudobní, bohatí,
mláďenci, vdovci,
aj tí maličkí chlapci.
Tak mi pomáhaj svatá Trojica,
buď mi pomocnica
mne N. krstenej
na kostelném praze
Meno menujem.²⁷

A na inom mieste sa uvádza nasledovné zariekanie vody:

Berem vodu
pravou rukou,
žehnám sa ja
Bohu duchu.
Vyše lávky,
nižé lávky,
aby nemal nikde stávky,
len u nás!²⁸

Potom čarovanou vodou mala dievka polievať násyp a odriekať:

Neodlievám,
neprilievám,
švárnych mládencov,
vdovcov pytačov,
namlúvačov,
kupcov, remeselníkov,
všetkých mládencov
Za sebou volám.
Vitaj, zavítaj
má vodička čistá,
bystrá.
Odkiaľ tečeš?
Od pána Ježiša Krista.²⁹

Tanečné zábavy, i keď za prítomností dospelých ako dozoru, boli vítanou príležitosťou nielen sa zabaviť, ale zblížiť sa s ostatnými mladými ľuďmi pri veselej príležitosti, spoznať svojho prípadného partnera. Mladí ľudia, osobitne dievčatá, aj z týchto dôvodov venovali svojej príprave náležitú pozornosť. Tá sa týkala nielen oblečenia, úpravy tela, ako sme ukázali vyššie, ale snažili sa aj magickým spôsobom zabezpečiť si dostatok tanečných partnerov, aby boli v tanci žiadané. Na tieto účely využívali hlavne bylinku netatu (*Lysopodium davatum*), ktorú trhali nie holými, ale do ručníka zavinenými rukami, a keď išli do tanca, vkladali si ju do čižiem, prípadne si ju uviazali do pása. Verili, že nebudú vychádzať z kola von a pretancujú celý večer.³⁰ Odras tejto praktiky nachádzame aj v ľudovej piesni, ktorá sa spievala na Bošáci.

... a ja mám netátu
zašitú nad patu
abych privolala mojeho milého...³¹

Verilo sa, že keď túto bylinku nosí dievča zašitú v páse, obracajú sa za ňou všetci chlapi. Vratičku (*botvychium*) nosievali aj za opleckom aj v čižmách.³² Verilo sa tiež, že pokiaľ dievča nosí vo vrkoči zapletené káčerove pierka, budú za ňou šuhaji chodiť celý večer. Samozrejme nielen pri spoločenských príležitostiach chceli mladé ženy pútať pozornosť. Aby sa za nimi chlapi obzerali a vyhľadávali ich spoločnosť, nosili za pásom zašitý petržlen, láskavec, santičokku či netatu.³³ Na inom mieste L. Rizner spomína tiež *botvychium* pod názvom obrátka.³⁴

Veštby a čary vydaja a lásky

Autorita muža v spoločnosti bola v minulosti nespochybniteľná, zastupoval rodinu navonok v každom oficiálnom styku, či už to bolo obchodovanie, vybavovanie vecí vo vzťahu k úradom a vrchnosti, rozhodoval o všetkých zásadných záležitostiach v rámci rodiny a hospodárstva. Rozhodovacie právomoci žien, ich autorita v rámci rodiny a spoločenstva, ich postavenie a akceptácia záviseli v mnohom od mužov – otcov či manželov, i keď v oblasti ženských prác ich právomoc bola jasná. Nielen pôvod, zámožnosť, sociálny status rodiny, ale aj to, ako sa správali ženy k ostatným mužom, mládencom v dedine, mohlo ovplyvniť ich vnímanie ostatnými. Úlohou mladej ženy bolo si vo vzťahu k potencionálnym nápadníkom

zachovať morálny kredit a snahou do budúcnosti zasa dostať vhodného manžela. V ideálnom prípade to bol človek, ktorý ju dokázal nielen materiálne zabezpečiť, ale zároveň nadviazať vo vzťahu aj citové puto. Uzatvorenie vhodného manželstva v tomto kontexte bolo najdôležitejším momentom v živote mladého človeka. Aj toto je jeden z dôvodov, prečo v našej ľudovej kultúre, a dokladujú to aj archívne zápisy, sú také pestré a rozmanité veštbý a čary v oblasti lásky.

Dievčatá sa snažili zistiť, či sa vydajú, alebo nie pri každej vhodnej príležitosti, ktorá spravidla bola niečím výnimočná. Najčastejšie veštili počas významných dní roka, cez predvianočné adventné obdobie, kde strídzie dni poskytovali priestor na takéto typ nazerania do budúcnosti. Išlo predovšetkým o sviatok sv. Ondreja a Štedrý večer. V jarnom období to boli dni Veľkého piatku a Veľkonočného pondelka.

Ak sa chcela dievčina dobre vydať, musela mať veľa nápadníkov, aby mohla vyberať ona, resp. jej rodičia. Magicky sa to snažili mladé ženy zabezpečiť napríklad tak, že kradli na Veľký piatok súčiastku z mlynov, ktorá im mala v tejto veci pomôcť. *„Kradnú mlynárom zástavnice a zakopávajú ich pod izebný prah, aby sa mládenci u nich zastavovali. Zvyknú tak aj na Štedrý večer.“*³⁵ V tento jarný deň hľadali aj mraveniská, z ktorých si naberali mravce spolu s hlinou, a obsýpali nimi dom. Mravce museli byť červené a nabraté do nového rubáča. Ten si potom obliekali na veľkonočnú omšu v nedeľu do kostola.³⁶ Verilo sa, že tak ako mravce behajú okolo domu, tak budú do domu aj mládenci behať.³⁷

Na sviatok sv. Ondreja lámali čerešňové halúzky a dávali si ich do džbánka. Polievať sa mali každé ráno vodou, ktorú prinieslo dievča nalačno v ústach, a bolo treba čakať až do Vianoc. Ak halúzka rozkvitla, bol to jasný prísľub svadby. *„A na Vianoce rozkvitnutú halúzku si do hlavy – vlasov zastrčí, keď ide do kostola.“*³⁸ Prúty alebo halúzky sa využívali aj počas roka, a to vŕbové. Dievča ich zakopalo do hnoja a sledovalo, na ktorú stranu začali rašiť púčiky. Na tú stranu, kam sa v raste naklonili, sa mala vydať.³⁹

Na Štedrý deň veštili svoju budúcnosť hádzaním čižiem *„ku dverám jak padnú tie čižmy patami dovnútra izby obrátenými, nevydajú sa do roka, jak padnú ven obráteno vydajú sa“*.⁴⁰ Poznali tiež veštenie pomocou jedla. Na Štedrý večer sa vybrali dievky ku hati s kúskom báľša. Ktoej báľš prvý pochytený bude (prúd ho strhne), tá sa prvá vydá.⁴¹ Keď dievča *„na Vianoce z kostola domov príde, nech vezme otcovi z každej lyžice jedla trošku, zavinie to do jeho onuce, z pravej nohy a to aby si na noc pod hlavu položila. Aby sa jej prisnilo o súden-covi, za ktorého sa vydá“*.⁴²

E. Rizner zaznamenal aj veštenie lásky na sviatok sv. Juraja. *„Na Jura berú prút hrabútia [clematis ...neta] a na to ovíňajú veniec z oziminy, čerešne, [...] egrešu, materinej dúšky, a dobrej myslí [dobrá myseľ aby šuhaj prišiel] a hádžu ten veniec tam, kde sa voda krúti. Tam kam sa veniec stočí, tam sa dievča vydá. Jak sa veniec len na jednom mieste krúti, nevydá sa toho roku. Medzi vitím venca spievajú – Hoja Ďuňďa, hoja...“*⁴³

Svojho osúdenca mohlo dievča spoznať, keď si počas jánskej noci natrhlo zeliny (Ophioglossum vulgatum) a dalo si ich na noc pod hlavu. Mladík sa jej mal v noci prisniť.⁴⁴ Podobne sa používala čakanka na sviatok sv. Kataríny.⁴⁵ Na Bošáci sa verilo, že sa dá poznať nastávajúci ženích z „jánskeho oziminového venca“. *„Do jánskeho oziminového venca musí ísť devatero drevo: vaz, hrab, klen, dub, buk, jabloň, čerešň, egreš, psí trň. Na to naokrucujú oziminy a tie vence hádžu na vodu. Kde sa krúti. Jak veniec pláva hore prúdom, vydá sa deva na kopanice, jak dole vydá sa do dediny. Tiež po uvití vencov gúlajú sa devy po oziminách, aby obilie vyrástlo. Gazda sa ráno tak dogúlanej ozimine teší a hovorí: Ale mi ju vygúlali. Budú tu klasy jako boli tie devy!“*⁴⁶

Využitie predmetov a jedla v ľúbostnej mágii

Keď sa dievča zaľúbilo, alebo bolo presvedčené, že v sne poznala svojho osúdenca, snažilo sa o to, aby sa aj z jeho strany prejavila náklonnosť. Prirodzene okrem snahy zaujať bežnými prostriedkami, volili mladé ženy aj prostriedky magické. K takýmto prostriedkom sa prikláňali hlavne vtedy, ak chceli mať istotu, že ich mládenec bude ľubiť a nikdy ich neopustí. V Bošackej doline sa využívali rôzne praktiky, pri ktorých sa verilo, že dopomôžu k chcenému stavu, a využívali sa nielen byliny, ale aj rozmanité predmety, zariekanie a zaklínanie.

L. Rizner často spomína vo svojich záznamoch využívanie vlasov či chĺpkov dievčat a mládencov na čarovanie alebo aspoň veštenie. Zaznamenáva rozšírenú prax, ktorá odporúčala získať vlasy z temena mládenecovej hlavy a zapraviť ich nad čeluste pece. Verilo sa, že tak ako plameň šľahá a páli na čeluste pece, tak bude „mládenec za dievčatom páliť“. ⁴⁷ Informáciu dopĺňa príbehom o mlynárovi, ktorý túto praktiku vyskúšal. „O jednom mlynárovi sa rozpráva, jako sa chválil, že z temena jednej dievky vlasy zapravil nad čeluste a ona potom za ním všade behala.“ ⁴⁸

Keďže sa všeobecne verilo, že s tým, s čím prichádza človek bežne do styku a čo je jeho súčasťou, je možné čarovať, žiadosť o takúto vec sa nebrala na ľahkú váhu. Príkladom je príbeh zaznamenaný L. Riznerom: „Vojak, ubytovaný v dome, kde mali peknú dcéru, keď s plukom odchádzal, pýtal si odo toho dievčata, aby mu dala na pamiatku jeden vlas z hlavy. To sa poradilo s matkou a na jej radu vyťahlo jeden vlas z sita v kuchyni na klinku visiaceho, a dalo zakrútený do handierky vojakovi. Vtom bolo počuť bubnovať a vojak sa vybral z domu. Sotva zo dverí vykročil, zoskočilo sito z klinka a kotúľalo sa samo od seba za vojakom.“ ⁴⁹ Podobne mládenci čarovali pomocou špendlíka, ktorý sa snažili vytiahnuť z odevu dievčata. Ak ho získali, zatlačili ho do osiky a verili, že tak ako sa osika neprestajne trasie, tak sa bude dievča triasť za nimi, pokiaľ bude špendlík v dreve. ⁵⁰

Dôležitou súčasťou privolávaní lásky prostredníctvom predmetov boli pokrm. Jedlo pripravené špeciálnym spôsobom, prípadne s pridaním zvláštnych ingrediencií, na prvý pohľad vyzeralo ako bežný pokrm, ľudia však boli presvedčení, že dokáže privolať lásku a vašeň opačného pohlavia. Okrem bylín, ktoré sa pridávali do jedla, o ktorých sa verilo, že majú takúto moc, sa na Bošáci takto pripravovala napríklad praženica, o ktorej podáva svedectvo L. Holuby. ⁵¹

Špeciálne bolo treba pripraviť aj cukor, ktorý mal pripútať vyvoleného mládenca. Musel byť kúpený bez jednanja a nevážený a dievča ho nosilo pod pazuchou. Musela ho deväť krát vytancovať a „keď ten cukor jakýmkoľvek spôsobom dá šuhajovi zjesť, bude ju mať rád“. ⁵²

Okrem potu či menštruačnej krvi sa pridávali do jedla aj chĺpky z tela osoby, ktorá čarovala, a pripravovali sa z nich pagáče. „Jeden mládenec dostal začarovaných pagáčov. Nejedol jich, ale jich hodil psovi k sežraniu. Ten pes potom za tou dievkou ktorá tie pagáče frajerovi bola uchystala, ustavične behal až ho konečne horko ťažko odčarovali.“ ⁵³

Na čarovanie sa využívala aj menštruačná krv, ktorá sa považovala za osvedčený prostriedok nielen na udržanie, ale aj na vzbudenie lásky muža voči žene. „Informácie získal farár, ktorý bol farárom 10 rokov na Starom Hrozenkove a zistil túto poveru od svojho farníka: Farár sa ho pýtal, či nepoznal pred svadbou vlastnosti svojej nastávajúcej. Kopaničiar odpovedal: ‚Ja veru, velebný pán, som poznal aj nepoznal, čo to ale bolo všetko platné, keď ma ona počarovala.‘ Samozrejme, farár sa opýtal, akým spôsobom to jeho žena urobila. Odpovedal: ‚Po sobáši sa mi priznala, že keď mala svoj čas, vzala handričku, utrela sa a potom tú handričku omočila, čo som nevedel, v čaji. Ako som ja ten potvorný čaj vypil, bol by som potom letel za ňou aj na strechu.‘“ ⁵⁴

Na to, ako sa využívali veci, ktoré prišli do kontaktu s človekom, na ktorého sa mali čary zamerať, poukazujú nasledovné príklady. L. Rizner zaznamenáva: „*Keď frajer u frajerky zaspi, vyškrábe mu opatrno z pravého opatku blato a hodí ho na oheň. Keď oheň rozkladá: Bárš by sa nebe so zemou styklo, nikto nezabráni, aby si ju vzal.*“⁵⁵ Na inom mieste zasa čítame: „*Keď mládenec príjde prvýkrát na vohľady a odejde, posype sa to miesto, kde sedel teplým popolom, a dopichá sa dokola špendlíkom medzi odriekaním týchto slov: Abys nemal nikde miesta, len u nás.*“⁵⁶ Pokiaľ sa niekomu nedarilo v nahováraní nevesty, verilo sa, že sa naň niekto pozrel cez rozťahnuté prsty ruky, prípadne cez ne aj fúkol. „*Starého Križku žena vyplieskala po hube, keď počula, že sa na jej brata, nevestu si nahovárať odchádzajúceho, cez rozťahnuté prsty ruky poďíval, lebo že preto nevestu si nahovoriť nemohol.*“⁵⁷ Na inom mieste sa však hovorí, že pokiaľ dievča pozrie na mládenca cez prsty a fúkne na neho, nikdy ju neopustí. Magické slová mali zabezpečiť naplnenie priania, pričom texty sa spravidla ukazujú ako dvojzložkové – jednu zložku tvoria archaické priania vo forme príkazu, druhú zložku tvorí krátka modlitba či zývanie Panny Márie, Ježiša Krista či niektorého zo svätcov. Zarietanie, kde sa využívajú názvy bylín a nariaďuje sa, čo majú robiť s mládencom, na ktorého sa posielajú čary, uvádzame nižšie.

A ty klen, ty ho žeň,
a ty lieska, za ním vrieskaj,
a ty vřba, ty ho poháňaj, (?)
a ty svřb, ty ho řib,
a ty říp, ty ho řtřp,
a ty vaz ty ho has.⁵⁸

Rizner zapisuje ešte jedno veľmi podobné zaklňanie, avšak v rozvinutejšej forme.

A ty vaz – ty ho vřž,
a ty đub – ty ho řřb,
a ty hrab – sem ho hrab,
a ty gbez za nřm bež,
a ty řřp ty ho řřp,
a ty řřn sem ho hrř,
a ty klen sem ho řen,
a ty lieska za nřm vrieskaj,
a ty oman ty ho omřm,
a ty oves, sem ho dovez.⁵⁹

Už sme poukázali na význam tanečných príležitostí v živote mládeže. Byť tou s ktorou nikto nechce tancovať a zostať stáť v kúte, bola veľká hanba. Preto dievčatá, idúc do tanca, zarietali tanečníkov slovami:

Stojte dievky v tanci
ako kura v vajci.
Ja budem tancovať
so řvřrnymi chlapci.
Stojte dievky, stojte
ako blato svřnské.
Ja budem tancovať
ako kolo mlynské.⁶⁰

Už doma sa dievča pripravovalo aj magicky na tanečnú zábavu a pred odchodom potichu odriekalo slová, ktoré jej mali zabezpečiť, aby bola neodolateľná pre všetkých.

Ozrite sa ľudie!
Anjel medzi vás ide!⁶¹

Po ceste na zábavu potichu odriekala:

Heš vrany
na dve strany!
Já, žitné zrníčko medzi vámi!
Najpeknejšie.
Najkrásnejšie.
Najradovidenejšie.
Nade všetky panny.
Nade všetky vdovy.
Nade všetko mužské ženské pokolenie.
Len mimo Panenky Márie.
Stojte stojte, studice,
všetky po mej r..i družice!
Potom vy budete tancovať,
až vám ja budem gajdovať.
Stál by vás zlatý kríž,
aby ste mi žiadna nemohla urobiť ništ.
V tomto dome štyri kúty piata pec,
dajto Bože aby mi urobili títo mládenci
závozci hneď
čo ja budem količko chcet!⁶²

Zariekanie zori:

Mrkajte, mrkajte
mé milé...
mé milé tri večerné zoričky.
Idzte vy na mého milého,
osúdenca opravdového.
Keby on bol za horami
za vodami,
za železnými mrežami.
Aby sa mohol cez tie hory preváľať,
cez tie vody preplávať,
cez tie mreže prelámať
a za mnou sa ponáhľať.
Za mým menom,
za mým telom,
za mými šatami,

za mými patami,
za tým naším všetkým domom.⁶³

Zariekanie pri tanci:

Stojte dievky, stojice!
Mojej ri..i družice!
Moj predek,
prestredek,
mojim tovaryškám všetkým zadek!⁶⁴

Na záver uvádzame rýchle zariekania, ktoré mali vyzdvihnúť krásu dievčata a zvýšiť ich atraktivnosť pre tanečníkov.

Heš vrany
na vše strany!
Já žitné zrnéčko medzi vami!
Poľom idem
Ružou a fialečkou kvitnem
Rozmarýnom rostem
Všetkým mládencom
Do srdiečka lipnem.⁶⁵

V zápiskoch sa stretávame aj so zaujímavými informáciami, napríklad popis praktiky, ktorá hovorí o tom, ako dievča v tanci odhaliť/obnažiť. Na nový štvrtok po novmesiaci, keď odpadne z putne obruč a tú na prach treba spáliť a tým prachom dievča v tanci posypať. Všetky šaty z nej mali spadnúť.⁶⁶ Táto informácia síce bola zaznamenaná, ale L. Rizner ju prečiarkol. Pre úplnosť je treba poznamenať, že pokiaľ aj zaznamenával informácie, ktoré boli z jeho pohľadu nevhodné pre útlocitné povahy, alebo mali ráz príliš sexuálny, píše v azbuke, ale prepisuje tak slovenský jazyk.

Prirodzene v každej spoločnosti sú ľudia, ktorí sú pre ostatných atraktívnejší a o ktorých je väčší záujem. Pokiaľ dievča tušilo sokyňu v láske, mohlo sa s ňou vysporiadať bez osobnej konfrontácie, a to magickým spôsobom. Na Bošáci sa odporúčalo, aby išla nahá pred východom slnka naberať vodu z brodu do džbána. Načierať mala raz dolu prúdom, raz krížom a raz cez prúd. S touto vodou sa mala ponáhľať domov bez toho, aby sa obzrela, nesmela sa zastaviť a ani klapku vody rozliať. Keď prišla pred dom, mala vyliat vodu z džbána do tvaru kríža, pritom myslieť na sokyňu. Po tomto úkone bola chránená a jej protivníčka jej už nemohla nijakým spôsobom uškodiť.⁶⁷

Ako je možné vidieť, zariekania, zaklínania a čary boli vo veľkej miere v kompetencii žien a dievčat. Ako poznamenáva J. L. Holuby, čarovali aj chlapci, ale oveľa menej, veď za nich čarovali ich matky.⁶⁸ Aj mládenci však mali záujem na tom, aby ich dievčatá milovali a manželky im boli verné. V Riznerových poznámkach čítame, že mladík mal držať pod jazykom počas sobáša tri hrebíčky, potom sa za inými túlať nebude.⁶⁹ Tiež kupovali na trhoch a jarmokoch bez jednania medovníkové srdcia. Takýto dar mal zabezpečiť, aby bolo dievča verné v láske.⁷⁰ Nielen dievčatá zažívali sklamanie v láske, to isté platilo aj pre chlapcov. Pokiaľ sa mladík sklamal a nemohol na dievča zabudnúť, odporúčalo sa mu nasledovné: „*Keď milá šuhajovi nevernou ostane a tento ju zabudnúť nemôže, vezme hrotek, zastrčí ho rýchlo dolu*

*otvorom a hore dnom do tečúcej vody a zase rýchlo ho vytiahne, tú na dne hrotka postekajú vodou vypije: a nikdy viac mu tá neverná milá na myseľ nepríjde.*⁷¹

Napriek všetkým snahám, a možno i obojstrannej náklonnosti, nie vždy sobáš dospel k želaniu mladých ľudí. Rodičia mali predsa len rozhodujúce slovo a ženích či nevesta pripadli inému človeku. V takomto prípade si mohla pomôcť oklamaná dievčina podobne ako mládenec rôznymi magickými praktikami. Ohrdnuté dievča mohlo bývalému milému čarovat tak, že keď išiel na sobáš s inou, dala do vreca psa a mačku. Tak ako sa bili zvieratá vo vreci, také malo byť na princípe mágie podobnosti aj nové manželstvo.⁷²

V manželstve bolo dôležité prerozdelenie úloh. Prirodzene sa rešpektovalo patriarchálne usporiadanie rodiny a tiež úlohy z toho vyplývajúce pre každú stranu. Pre ženy však bolo dôležité, aby sa ich manžel nesprával násilnícky, rešpektoval ich v medziach, ako sa patrilo, a tiež aby im bol verný v láske. Verilo sa, že už pri sobáši môže mladá žena ovplyvniť správanie sa svojho manžela, pokiaľ je znalá magických praktík, ktoré tomu napomáhajú.⁷³ Ak chcela mať nevesta hlavné slovo v rodine, mala pri prísaha ženicha v duchu povedať „*Ja sekera, ty nátoň, alebo Aby bolo po mojej vôli.*“⁷⁴ Viac sa však spoliehali na povzbudenie lásky u oboch partnerov. Neveste sa odporúčalo porezať sa na malíčku pravej ruky a kvapnúť trochu krvi do pohára s červeným vínom, ktorý mala podať ženichovi na svadobnej hostine. Ak ho vypil, mal k nej byť dobrý a nebiť ju. Z tohto dôvodu nedávali neveste z domu do výbavy na Bošáci praslicu. Verilo sa totiž, že ak by prišla s takým predmetom, muž by ju s ňou bil. Nevesta mala držať pod jazykom pri sobáši tri hrebíčky a tie potom doma utĺcť a dať ich mužovi vypiť, aby jej bol verný. Ženích zasa do handričky zaviazal trochu medu a na sobáš si dal šatku pod palec ľavej nohy. Potom to primiešal žene do nápoja, aby mu bola verná.⁷⁵ Aby sa nevesta vyhla v budúcnosti bitke zo strany manžela, ako šla zo sobáša, mala za seba zahodiť tri grajciare: prvý, aby ju muž nebíjal, druhý, aby druhé neľúbil, a tretí, aby nebol kartárom a pijákom. Ak chcela zabezpečiť vzájomnú lásku, dávala si pod pravý palec do čižmy štvorgrajciar, ktorým po sobáši zaplatila pivo, ktoré vypila spolu so ženichom, aby sa mali radi.⁷⁶ Vzájomnú lásku mala zabezpečiť aj spoločná konzumácia medu, ktorý na Bošáci ponúkala mladému páru kuchárka po príchode zo sobáša. V zápiskoch máme aj zmienku o podávaní makových slížov postriekaných materským mliekom, aby sa mali mladí radi.⁷⁷

Po sobáši bolo tiež dôležité, aby si mladá žena zachovala krásu, aby bola pre manžela stále príťažlivá, a taktiež bola významná otázka rodičovského správania sa mladého páru. Vo vzťahu mladého páru prirodzene vstupovala otázka plodnosti a schopnosti priviesť na svet zdravé potomstvo.⁷⁸ Na to, aby bola mladá žena krásna a príťažlivá aj po svadbe, mala sa snažiť vložiť svoj čepiec ženichovi do vreca po ceste na sobáš. Bolo žiadané, aby bola žena plodná a rodila bez komplikácií. Aby do roka porodila, udierali ju múčnym mechom, aby rodila ľahko zasa piestom po ceste k oltáru.⁷⁹ V Riznerových poznámkach čítame, že kostelníčka videla, ako jedna matka vystrájjajúca svoju dcéru k sobášu do múčneho mecha dala piest a ním tú devu po zadku bila – aby nemala detí.⁸⁰ Na Bošáci sa verilo, že tá nevesta, ktorá nechce mať deti pred tým, ako ide na sobáš, vhodí do studne zamknutý zámok. Údajne potom ženy nariekali, ak nemali deti, že si život zamkli.⁸¹ Po sobáši ženichova matka ručníkom z hlavy strhnutým zviaže mladý pár, aby vo svornosti žili.

Napriek všetkým snahám nie vždy čarovné zariekania, zaklínania, úkony ani gestá pomohli k tomu, aby mladí ľudia žili šťastne. V rodinách sa objavovali rôzne neduhy, hlavne alkoholizmus, nevera či násilie.

„Jednu ženu muž bíjal. Išla teda o poradu k „bohyni“ Táto nabrala z 9 močidiel, z 9 brodov, 9 studničiek proti východu vytekajúcich do džbánka. Nad tou vodou zariekanie hovorila a džbán hlohovým klínom jako špuntom zapravila. Tou vodou ženu umyla a zbývajúcu vodou

kázala i s džbánom vložiť do pazuchy vykúrenej pece, aby tam bola až do druhého dňa. Na to kázala vodu vyliať do putne a z putne do diery kolovej v plote a obrátený kôl zase naspäť do tej diery zastrčiť. Na to ju zase tak pripravenou vodou umývala na povale nad stolom a zbývajúcu vodu kázala vyliať na šíp a takto obliaty šíp šípovým mládom šľahať a hovoriť: Jaké požičiavniko, také vracanisko. Na tvé škaredé telisko! To boli čary proti mužovi nastrojené, ktorý svoju ženu bíjal a jej nebol verný v láske. Jak tie čary dokonávali, prišiel vraj muž te ubitej ženy a prosil ju, aby išla domov, že ju jakživ viac bíjať nebude. Tú bosorku Papalačku zvanú, ktorá tie čary prevádzala v Bošáci nad Kozáčkech/~/Kováčkech [...] povíchrice schytila a zahodila ju až do dediny. To mi celkom vážne rozprávala baba Janička, ktorá vraj pri tom čarovaní prítomná bola a tú počarovanú vodu putni do kolovej diery niesla a vylievala pred východom slnka. Ale, že prišiel na ňu veľký strach a samé straky na ňu lietali, takže aj putňu odbehla, ešte v humne spadla na zem a domov ju doniesť museli.⁶⁸²

Dohodnuté sobáše, nútené formálne správanie, malé možnosti prežívania intímnych chvíľ osamote, ale aj iné príčiny spôsobovali existenciu nevery v manželstve. Rozchody neprichádzali do úvahy, a tak sa snažili ženy svojho muža privábiť späť do svojho náručia magickým spôsobom. Múdre ženy na Bošáci radili, aby si ženy umyli prirodzenie a túto vodu dali vypiť svojmu manželovi, ktorý k nej mal byť zasa dobrý.⁸³ Nielen muži, ale aj ženy mali sklony k nevere, čo nám dokumentuje zvyk dávať nevestám do perín vazové drevo „aby ju nepokúšalo a aby pohoršenia nebolo“.⁸⁴

Záver

Lúbstná mágia zohrávala významnú úlohu v živote nielen mladých ľudí. Limity patriarchálnej spoločnosti, kde každý mal svoje presne určené miesto a kde postavenie ženy v mnohom záviselo od dobrého vydaja a možnosti rodiť zdravé deti, bola otázka vhodného manžela, s ktorým by žena bola schopná plnohodnotne prežiť život nanajvýš dôležitá. Na príklade archívnych materiálov sme zdokumentovali význam kontaktnej mágie a mágie podobnosti v oblasti Bošáckej doliny.

V rámci spracovania textu sme sa prioritne orientovali na záznamy L. Riznera, ktoré spísal počas svojho výskumu na Bošáci, a doplnili ju adekvátne prácami J. L. Holubyho z tej istej oblasti. Treba určite oceniť skutočnosť, že bolo možné pracovať s archívnym zdrojom, kde aspekty jednotlivých úkonov neboli morálne vyhodnocované, prípadne len skratkovito.

V práci sprístupňujeme viaceré konkrétne informácie o bylinkách, ktoré sa používali nielen na pričarenie milého a lásky, ale aj krásy dievčaťa. K najčastejšie spomínaným patria podľa záznamov: tolija, všetkým zelinám mati (Potentilla opaca), hľad' na mňa (Listera ovata), traslica (Briza media), láskavec (Asplenium Trichomanes), ľubenička alebo ľubezník (Hypericum perforatum), dobrá myseľ (Origanum vulgare). Zaujímavé tiež je, že k týmto bylinkám patria aj vysvetľujúce slová ako napríklad „Dobrá myseľ — aby milý prišiel“, „Tolija, dobrá zelina, kto si ňou čaruje, veru nebanuje“. Popri zbieraní bylín, ktoré boli v každej domácnosti, sa stretávame aj s razantnejšími príkazmi magického charakteru, s privolaním lásky, ale aj s odstraňovaním sokýň. Týmto záznamom prikladáme osobitný význam, keďže sa uchovávali skôr v prostredí dievockej skupiny, prípadne boli majetkom len osoby, ktorá sa špeciálne venovala magickým praktikám. Okrem nich zaznamenávame aj využívanie rôznych predmetov, čarovaných vôd, kúpeľov, ktoré mali pomôcť vo veciach lásky.

Snahou príspevku je pomôcť k systematickejšiemu náhľadu na jednotlivé prvky ľúbostnej mágie v Bošáckej doline na základe vzácnych archívnych materiálov, ktoré doteraz, okrem dvoch krátkych statí, neboli publikované.

Poznámky:

- 1 Archívnymi zdrojmi výskumu v tejto oblasti sú ojedinelé záznamy z 19. a začiatku 20. storočia, súdne protokoly z 16.–18. storočia, ktoré sa zameriavajú na bosoráctvo (*magicae incantationes*).
- 2 Z tohto dôvodu máme ambíciu sprostredkovať záznamy rukopisné L. Riznera, v ktorých venoval pomerne veľký priestor práve týmto javom ľudovej kultúry.
- 3 Ludovít Vladimír Rizner (ďalej L. Rizner) – pseudonym Obrov. Narodil sa 10. 3. 1849 v Zemianskom Podhradí, dnes časť Bošáče, okres Trenčín, kde aj zomrel 7. 10. 1913. Bol to bibliograf, zberateľ, študoval na lýceu v Bratislave, Modre a na gymnáziu v Revúcej. Od roku 1870 pôsobil v Zemianskom Podhradí ako učiteľ. Zberateľstvo zahájil po výzve Matice slovenskej uverejnenej v Sborníku Matice slovenskej v roku 1870. V rokoch 1878–1890 robil dialektologický, topografický a národopisný výskum Bošáckej doliny. Väčšina jeho národopisných prác zostala len v rukopisných záznamoch. Publikoval v Slovenských pohľadoch – Príslovia, idiomatické výrazy a slová z Bošáckej doliny, Názvy chorôb ľudu a Magické recepty hospodárske. Je známy skôr ako spracovateľ bibliografií. V Českom lide publikoval krátky text – bibliografický prehľad činnosti J. L. Holubyho. L. Rizner. Literárna činnosť Jos. Lud. Holubyho. *Bibliografický prehľad XV*, Praha, nákladom F. Šimáčka, 1906, redakčne pripravil Č. Zíbrt, s. 473–474. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava: Veda, 1995, s. 118–119. Rukopis L. Riznera sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK) pod signatúrou LA SNK Martin C 515, Rizner Ludovít, 8 jd. 498 ss.
- 4 M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 18–161.
- 5 F r a z e r, James George. *Zlatá ratolesť*. Praha: Odeon, 1977, s. 24–30.
- 6 *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 122.
- 7 Každá žena má svojho osúdenca, o ktorého sa má právo uchádzať, aj keby bol ženatý a jeho žena žila, a to akýmikolvek prostriedkami. Proti moreniu sa dalo aj odrobiť, ale prostredníctvom na to určenej osoby. Tento druh pôsobenia nebol bez negatívneho spoločenského hodnotiaceho dopadu na osobu, ktorá to robila, pokiaľ sa aktivita tohto druhu prezradila. Preto museli byť osoby opatrné a máme len málo záznamov o tejto praxi. K o s o v á, Mária. Magické usmrcovanie protivníka na dialku: rozbor úkonu imitácie mágie. *Slovenský národopis* 21, 1974, č. 4, s. 513–534.
- 8 Čarovanie – staroslovanský termín pôvodne označujúci veštenie rytých alebo kreslených čiar. Neskôr sa rozšíril na všetky mantické úkony, na nekromanciu, na magické a iné praktiky [...] Pomocou čarovania sa mal dosiahnuť výsledok, ktorý by bol reálnym spôsobom dosiahnuteľný len pomaly alebo nedostatočne, prípadne by bol vôbec nedosiahnuteľný [...] Čarovanie sa používalo aj v erotickej mágii, podľa folklórnych podaní na okamžité privolanie určitej osoby, či bola živá alebo mŕtva, obvykle milenca, ktorý odišiel ako vojak alebo ako tovariš do sveta a niekoľko rokov nedal o sebe vedieť. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 1. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 69.
- 9 Zariekania a zaklínania mohli mať formu krátkych výrokov – Soľ ti do očí! Alebo aj dlhých textov, ako ukážeme nižšie. Práve zariekania lásky patria ku kompozične najrozvinutejším. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 2. sv. Bratislava: Veda, 1995, s. 337–338.
- 10 K o m o r o v s k ý, Ján. *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1976, s. 32.
- 11 M e l i c h e r č í k, Andrej. *Slovenský folklor: chrestomatia*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 50.
- 12 Tamtiež, s. 51.
- 13 Pravidlá voľby manželov vychádzali z požiadaviek partnerov a ich rodín. Vzájomná láska mladých, spoločenská rovnosť, majetková rovnosť, usídlenie v mužovej či v ženinej rodine, v rodnej obci alebo v iných sídlach, neodporovali praxi pri výbere manžela. Často si však odporovali navzájom [...] Čím väčší závisela budúcnosť dievky od založenia rodiny, a v minulosti to bola zväčša jediná akceptovateľná možnosť, tým väčšími otriasala dievkinými perspektívami a pridávala rodičom starosti. B o t í k o v á, Marta, J a k u b í k o v á, Kornélia a Š v e c o v á, Soňa. *Tradicie slovenskej rodiny*. Bratislava: Veda, 1997, s. 81–83.

- 14 Zväčša boli založené na princípe mágie podobnosti. Ak sa dievka umývala bielym mliekom, mala zostať tiež krásna – biela. Podobne aj čistý riad symbolizoval čistotu a tým aj krásu mladej žen.
- 15 Na Veľký piatok sa na celom Slovensku čistili riady, aby na nich nezostala ani masnota a ani vôňa po fašiangových jedlách.
- 16 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 89. Rizner tiež píše, že „*Z mlyna si berú spiatočnú vodu – tá ktorá z kolesa naspäť padá, aby sa v nej umývali, aby boli pekné a páčili sa chlapcom.*“ LA SNK Martin, C 515, Rizner, Ľudovít, s. 17.
- 17 Význam vody v slovenskej ľudovej kultúre je nesmierny. Z praktického hľadiska mať zdroj pitnej vody bolo nevyhnutným prvkom pre všetky sídla. V stredoveku hodnota studne mala cenu dvojnásobku hodnoty usadlosti. O zdroje pitnej vody sa ľudia starali, známe je napríklad jarné čistenie studničiek. Voda zohrávala významnú úlohu v obradnosti v rámci kalendárneho roka i rodinných zvykov. Plnila úlohu média medzi predmetmi, ktoré boli do nej vložené, alebo ňou omyté (prišli s ňou do kontaktu) a objektom, na ktorý mala pôsobiť. Preto sa vo veľkej miere využívala nielen napríklad pri liečení, ale aj pri čarovaní. V ľúbostnej mágii mala širokospektrálny diapazón pôsobenia. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. sv.* Bratislava: Veda, 1995, s. 310–311. M a r e c, Jozef. c. d., s. 298–307.
- 18 H o l u b y, Jozef Ľudovít. *Magické rastiny*. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-1
- 19 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 5.
- 20 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 45.
- 21 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 51.
- 22 Tamtiež.
- 23 M j a r t a n, Ján, ed. *Národopisné práce*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958. Štúdia Holubyho: Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského, s. 288–302. Významu vôd u Slovanov sa venovala sústredenejšia pozornosť a význame vody v rodinnom a výročnom zvykoslóvi máme množstvo záznamov hlavne v regionálnych monografiách.
- 24 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 13
- 25 Tamtiež, s.14.
- 26 Tamtiež.
- 27 Tamtiež, s. 29.
- 28 Tamtiež, s. 44.
- 29 Tamtiež, s. 44.
- 30 Tamtiež, s. 51.
- 31 Tamtiež, s. 33.
- 32 Tamtiež, s. 49.
- 33 Tamtiež, s. 34.
- 34 Rizner spomína ženu, ktorá ich údajne nosila v grguli zapletené, čím sa vysvetľovala jej obľuba u mužov. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 17.
- 35 Túto prax popisuje L. Rizner na dvoch miestach. Na prvom tak ako uvádzame, na druhom píše, že zástavnicu naštepajú na menšie kúsky, a tak ich pod prah zahrabú. Tak ako zastavuje zástavnica mlynské koleso, tak sa majú mládenci v dome zastavovať. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 17, 89.
- 36 Tamtiež, s. 42.
- 37 Tamtiež, s. 89.
- 38 Tamtiež, s. 41.
- 39 Tamtiež, s. 9.
- 40 Tamtiež, s. 26.
- 41 Tamtiež, s. 54.
- 42 Tamtiež, s. 33.
- 43 Tamtiež, s. 8.
- 44 Tamtiež, s. 37.
- 45 Tamtiež, s. 45.

- 46 Tamtiež, s. 45.
- 47 Tamtiež, s. 26.
- 48 Tamtiež, s. 26.
- 49 Tamtiež, s. 27.
- 50 Tamtiež, s. 13.
- 51 Popis nájdeme napríklad u Komorovského, „Čarujúce dievča si odhalilo spodnú časť tela, zohlo sa a matka alebo doktorá zo spolahlivých žien so slovami zariekania rozbíjala na krížoch dievčata vajcia, ktorých obsah stekal po chrbte dievčata do podloženej naberačky. Z takýchto počarovaných vajec pripravili potom škvareninu, ktorou počastovali frajera. Keď čo len trošku zjedol, vraj nikdy viac dievča neopustil.“ K o m o r o v s k ý, Ján. c. d., s. 36. Podobne tiež M j a r t a n, Ján, ed. c. d., s. 190.
- 52 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 23.
- 53 Tamtiež, s. 30.
- 54 H o f f e r, Josef. Čím a jak léčili jesuité před 200 lety na Starém Hrozenkově. *Slovenský národopis* 11, 1963, č. 4, s. 553–564.
- 55 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 23.
- 56 Tamtiež, s. 68.
- 57 Tamtiež.
- 58 Tamtiež, s. 14.
- 59 Tamtiež.
- 60 Tamtiež, s. 22.
- 61 Tamtiež, s. 20.
- 62 Tamtiež.
- 63 Tamtiež, s. 24.
- 64 Tamtiež, s. 28.
- 65 Tamtiež, s. 23.
- 66 Tamtiež, s. 20.
- 67 Tamtiež, s. 50.
- 68 H o l u b y, Jozef Ľudovít. Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-/1
- 69 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 53.
- 70 Tamtiež, s. 13.
- 71 H o l u b y, Jozef Ľudovít. Voda a vosk v poverách a čaroch ľudu slovenského. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1984/Holuby_Voda-a-vosk-v-poverach-a-caroch-ludu-slovenskeho-/1
- 72 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 88.
- 73 Na tomto mieste chceme pripomenúť, že aj čas sobáša či prípravy na sobáš bolo možné využiť v kontexte ľúbostnej mágie. Počas prípravy venca sedí nevesta na drevenom mažiari, ako náhle z neho vstane, hneď ho dievča schytí a chce si na neho sadnúť, aby sa do roka vydala. Pri svadbe sa tiež mladí ľudia ohadzujú lieskovicami, tam kde nájdú dve jadrá – tí dvaja budú pár. LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 88.
- 74 Tamtiež.
- 75 Tamtiež.
- 76 Tamtiež, s. 23.
- 77 Tamtiež, s. 16.
- 78 B o t í k o v á, Marta, J a k u b í k o v á, Kornélia a Š v e c o v á, Soňa. c. d., s. 190–194.
- 79 LA SNK Martin, C 515, Rizner Ľudovít, s. 89.
- 80 Tamtiež, s. 16.
- 81 Tamtiež, s. 55.
- 82 Tamtiež, s. 48.
- 83 Tamtiež, s. 19.
- 84 Tamtiež, s. 37.

PhDr. Martina B o c á n o v á, Ph.D. (n. 1973), riaditeľka Západoslovenského múzea v Trnave, odborná asistentka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa výskumu v oblasti duchovnej kultúry, symboliky, folkloristiky, etnolingvistiky, európskeho folklóru a urbánnej etnológie. V rokoch 2014–2020 bola predsedníčkou Národopisnej spoločnosti Slovenska.

Love Magic – Magical Objects, Incantations and Magic Formulas in Bošáca in Context of Archive Materials from the Second Half of 19th Century

A b s t r a c t

The article deals with the problem of love magic which played an important role in the life a person in context of functioning of the society in Bošáca in 19th century. In patriarchal society the possibility of self-fulfilment of young people and mainly women were delimited in a very essential way. Their social status its perception by other people and also the perception of their own value was largely dependent on their relationship with men who shared their social status. These circumstances considered it was very important if a girl is going to get married and whom she is going to marry. Girls tried to influence a possible good marriage and social prestige as well as material wellbeing by magic which as is shown by preserved archive materials. Men used the magic practices lot less than women mainly in trying to secure their authority and respect of their prospective wives. In the article we outline the practices which were recorded in 19th century and have ever been published.

Key words: love magic, prophecy, incantation, magic of contact, magic of similarity

Liebeszauber – magische Gegenstände, Beschwörungen und Verwünschungen in Bošáca im Kontext von Archivunterlagen aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Problematik der Liebesmagie, die im 19. Jahrhundert eine wichtige Rolle im Leben des Einzelnen im Kontext des Zusammenlebens der Einwohner in der Ortschaft Bošáca spielte. Die patriarchalische Gesellschaft beschnitt erheblich die Selbstverwirklichungsmöglichkeiten der jungen Menschen, vor allem der Frauen. Ihre Stellung, ihre Wahrnehmung in den Augen der anderen und das eigene Wertgefühl hingen in hohem Maß von den Beziehungen zu den Männern ab, deren Stellung von den Frauen geteilt wurde. Daher war es sehr wichtig, ob und wen ein Mädchen heiratete. Eine gute Heiratspartie und damit auch gesellschaftliches Prestige und materielle Sicherstellung versuchten die Mädchen auch mit Magie zu erreichen, wovon die von uns bearbeiteten Archivquellen zeugen. Männer nutzten Praktiken des Liebeszaubers in wesentlich geringerem Umfang, vor allem beim Bemühen, sich Autorität und Respekt bei der zukünftigen Ehefrau zu verschaffen. Im Beitrag bringen wir Praktiken näher, die im 19. Jahrhundert niedergeschrieben und nie publiziert wurden.

Stichwörter: Liebeszauber, Wahrsagung, Besprechen (Beschwören), Berührungszauber, Analogiezauber